

ION CALAFETEANU (coordonator), GHEORGHE NEACȘU, DANIELA OSIAC, SEBASTIAN RUSU, *Revoluția română din decembrie 1989. Documente*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, 771 p.

Volumul, editat sub egida Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, reunește 132 de documente din perioada 16–27 decembrie 1989, de la manifestul *Chemare către toți românii de bună credință* al Frontului Popular de la Iași, până la prima sesiune a Consiliului Frontului Salvării Naționale, adică de la primul act revoluționar, până la primele decizii ale noii puteri. Sunt incluse stenograme, corespondențe diplomatice, rapoarte informative, proclamații, înregistrări și depoziții ale participanților la evenimente. În acest fel, volumul se constituie într-un instrument de lucru util din două puncte de vedere: al informației pe care o pune la dispoziție, respectiv al direcțiilor de cercetare pe care le poate deschide – sugestive și pentru cei care se ocupă de alte epoci.

În privința informației, considerăm că documentele oferă datele necesare pentru analiza, spre exemplu, a crizei regimului comunist în faza sa finală. Din ele reiese atât blocajul instituțional intern, care afecta inclusiv aparatul represiv (p. 125–137), cât și „schizofrenia” comunicării internaționale, în condițiile în care regimul oculta existența oricărei probleme (p. 163). Totodată, documentele oferă date despre desfășurarea propriu-zisă a revoluției. Sub acest aspect semnalăm numai un fapt care trimite la chestiunea încă neelucidată a agenților străini. Dincolo de informațiile pe linie militară externă, care semnalau riscul unei agresiuni din partea Ungariei, rapoartele Securității nu au făcut referiri clare la implicarea efectivă a serviciilor străine la Timișoara cel puțin. Evident, aceasta nu este o probă indubitabilă că implicarea nu a existat, dar faptul nu se poate totuși ignora, de dragul speculațiilor bazate pe supoziții sau prejudecăți.

În privința direcțiilor de cercetare, volumul deschide posibilitatea unor studii pe teme diverse, de istorie politică (evenimentială, instituțională) sau de psihologie individuală și colectivă. În acest sens, este interesantă de pildă tendința lui Nicolae Ceaușescu de a reactualiza momentele „mitice” ale carierei sale (trimiterile la anii 1945 și 1968), ca un simptom mental al pierderii contactului cu realitatea prezentă. De asemenea, ni se pare elocventă pentru disfuncționalitatea ideologico-morală a regimului invocarea sărbătorii Crăciunului, într-un apel la liniște din 22 decembrie (p. 259).

Din perspectiva teoriei lecturii, este vorba de o lucrare construită pe „efectele de real”, adică pe amănuntele factice care induc percepția directă a evenimentelor, implicând afectiv cititorul în narațiune. Într-o perioadă în care, intrată deja în manualele școlare, revoluția s-a abstractizat, o astfel de forță evocatoare poate să reprezinte o calitate în plus a volumului. În definitiv, volumele de documente au și această funcție narativă de a face istoria „vie”.

(Alexandru Mamina)

OANA RIZESCU, *Avant l'État-Juge. Pratique juridique et construction politique en Valachie au XVIIe siècle*, București, Editura Notarom, 2008, 547 p.

Lucrarea Oanei Rizescu își propune să analizeze procesul lentei geneze a statului modern în Țara Românească prin intermediul descifrării mecanismelor organizării aparatului juridic. Prin apropierea de către structurile de putere a instituțiilor și instrumentelor legate de actul de justiție a avut loc o tranziție înceată, de la gestiunea privată a litigiilor la controlul public al acestora, definitiv, în cele din urmă, pentru instituirea unui monopol al violenței legitime ca apanaj al statului.

„Studii și materiale de istorie modernă”, vol. XXIII, 2010, p. 135–140

Oana Rizescu nu insistă însă pe instrumentele punitive pe care statul muntean le avea la dispoziție în secolul al XVII-lea și nici pe problemele de drept penal, ci pe cele care în categorisirile moderne fac obiectul dreptului civil. Această opțiune este justificată, cum arată însăși autoarea, prin specificul documentației existente, care permite relevarea în primul rând a aspectelor legate de tranzacțiile funciare, transmiterea patrimoniului, contractele comerciale. Faptul că acest tip de documente s-a păstrat poate ține și de un hazard al transmiterii surselor, dar și de interesele pe care particularii le-au avut în conservarea acestor categorii anume, care legitimau mai ales stăpânirea asupra pământului.

Economicul este strâns legat deci, în lucrarea Oanei Rizescu, de elaborarea juridică și de desfășurarea actului de justiție, și condiționează, în maniere poate nu întotdeauna așteptate, implicarea puterii politice în rezolvarea litigiilor private. Cauza profundă a acestei situații, ca și a modalității în care domnia munteană se raportează la obicei, lege și pravilă, constă în dominația otomană și în obligația plății haraciului.

În secolul al XVII-lea, marcat de traducerea în limba română a nomocanoanelor bizantine, care ofereau o bază scrisă pentru puterea autocratică a domnilor români, dominația Porții se exprima de maniere directe și brutale, prin impunerea unui tribut din ce în ce mai apăsător, a altor obligații și prin controlul din ce în ce mai ferm asupra domniei, prin intermediul numirii directe și a confirmării domnilor. Statutul tributar al țării față de Imperiul otoman și sistemul răspunderii solidare în materie fiscală au provocat anumite răspunsuri ale sistemului de drept, care amenaja cutuma, intervenția domnească în materie juridică și norma scrisă. Autoarea demonstrează cum obligația de a asigura strângerea sumelor necesare plății tributului a determinat domnia să realizeze o anumită „raționalizare” a sistemului juridic, o anumită modernizare, prin apelul la un corp de funcționari care, fără a fi neapărat specializați, aveau atribuții și responsabilități centrate tocmai în jurul tributului.

Desigur, ceea ce rezultă cu cea mai mare pregnanță din lucrarea Oanei Rizescu este felul în care domnia e preocupată de stabilirea clară a drepturilor de proprietate, mai ales în contextul destrămării obștii indivize, pentru că de acestea sunt legate obligațiile fiscale către stat. Pe de altă parte, statutul persoanelor, mai ales al rumânilor, legați de pământ și dependenți de proprietarul funciar, face obiectul atent al deciziei juridice a domniei, tot datorită implicațiilor pe care acesta le are asupra capacității de plată a indivizilor și a colectivităților. Răspunderea colectivă pentru plata impozitelor este o caracteristică a societății românești, un element arhaic păstrat într-o perioadă în care statele pornite pe calea modernizării trecuseră de mult la răspunderea individuală.

De asemenea, interesul statului în a colecta sumele necesare tributului și de a asigura, în același timp, pacea și coeziunea socială, a făcut ca sistemul amenzilor judiciare să se păstreze în spațiul românesc vreme mai îndelungată pare-se decât în alte părți, unde ideea de pedeapsă (de regulă fizică) aplicată făptașului de către statul centralizat și intrat pe drumul modernizării a luat locul mai de timpuriu ideii de răscumpărare a culpei prin plata unei sume de bani.

Deosebit de interesantă este analiza subtilă pe care autoarea o face „jocului” dintre cutumă (*obicei*), normele de drept (sau mai degrabă jurisprudența) rezultate din intervenția domnului, considerat, în tradiția romano-bizantină, *lex animata* și sursă a legii, și pravila scrisă, apărută în urma traducerii în română, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, a culegerilor de legi bizantine cu caracter civil și bisericesc (nomocanoane). Spre deosebire de alte spații, mai ales occidentale, unde cutuma (chiar fixată în scris) intră în competiție cu legea scrisă, din momentul redescoperirii dreptului roman, în societatea românească acest proces nu poate fi identificat. Obiceiul nu a fost fixat în scris niciodată, ceea ce îi conferă un caracter destul de fluid și capacitatea de adaptare, iar legea scrisă, de sorginte bizantină, nu este făcută, de domnie sau de biserică, să apară contradictorie față de acesta. Explicația pe care o dă Oana Rizescu ține mai ales de procesul de guvernare, în care domnul, a cărui autoritate e practic limitată de nevoia colaborării cu boierii dar și de cea a menținerii stabilității sociale, „negociază” cumva cu cutuma, căreia îi este supus, pe care o aplică, dar o și interpretează, conform propriilor interese, uneori de moment.

Ceea ce mi se pare că nu rezultă cu claritate din textul cărții Oanei Rizescu este dacă între cutumă și pravilă, rezultată în urma receptării întinse pe o lungă perioadă de timp a dreptului bizantin,

există contradicții fundamentale. E drept că la o astfel de întrebare e extrem de dificil de răspuns, tocmai datorită faptului că în spațiul românesc *obiceiul* nu a fost consemnat în scris în perioada aplicării sale, reconstituiri fiind târzii și realizate cel mai adesea cu metode etnologice. E la fel de adevărat că autoarea arată că o serie de prevederi ale dreptului bizantin sunt absorbite în obicei și încep să fie utilizate ca norme cutumiare. Dar o discuție despre posibila origine în dreptul roman vulgar a unor elemente ale cutumelor românești ar fi fost interesantă, pentru că în cazul unui răspuns afirmativ la această problemă, absorbția pravilei de origine romano-bizantină într-un drept cutumiar de origine romană vulgară nu ar mai fi pus prea multe probleme.

Încă mai interesante mi s-au părut unele afirmații ale autoarei, care rezonază de o manieră poate neașteptată, dar explicabilă, cu situații, din nefericire, actuale. Una dintre problemele discutate este eficacitatea lucrului judecat (*efficacité de la chose jugée* – p. 431–442), principiu de drept care pare să fi fost înțeles de o manieră particulară în spațiul muntean premodern, unde același proces se putea judeca de un număr indefinit de ori, și nu doar în cazul schimbării domnului, ci chiar și de către același domn. Caracterul flexibil al dreptului românesc al epocii, posibilitatea interpretărilor personale din partea jurătorilor (instituție arhaică preluată de statul românesc emergent, foarte interesant analizată de autoare) și mai ales a domnului, permitea celor care, bazându-se pe aceeași cunoaștere a cutumei ca și cei ce judecaseră, se socoteau nemulțumiți, să ceară rejudecarea procesului. De aici reflexul mental pătruns în cultura juridică generală care consideră legea o activitate ce poate fi „domesticită”, adaptată („*une activité que l'on peut apprivoiser*” – p. 453).

Extrem de bogată în analize și sugestii, beneficiind de un cadru teoretic larg, reprezentat nu doar de competențele în domeniul juridic al autoarei, ci și de cele privind antropologia ori științele politice, lucrarea Oanei Rizescu este o sinteză care va deveni element de referință în orice abordare istorică a dreptului românesc din perioada trecerii la modernitate. În acest scop, poate ar fi de dorit și o ediție în limba română, mai ales în beneficiul studenților și al acelor specialiști care, trebuie să recunoaștem, citesc din ce în ce mai puțin în franceză. Dacă s-ar realiza această traducere, atunci ar putea fi eliminate unele dintre elementele care trimit puțin cam prea evident la statutul inițial al lucrării, cel de teză susținută în Canada – de exemplu, capitolul extins de *Prolegomene istorice și juridice* (p. 30–90), sau unele repetiții ale aceluiași idei ori informații.

Dincolo de aceste aspecte, care în fond pot fi justificate prin decupajele pe care le-a operat autoarea, cartea Oanei Rizescu reprezintă un demers extrem de serios și novator, care pune în lumină, încă o dată, importanța construcției juridice pentru existența unui stat, dar și felul în care această construcție, care părea să se fi angajat pe drumul modernizării, a fost blocată în stadii relativ incipiente de dominația otomană și de interesele personale ale domnilor și boierilor, ceea ce a făcut ca statul românesc să rămână până în secolul al XIX-lea (și din nefericire, prin unele aspecte, și până azi), unul cu un profund caracter paternalist și profund personalizat.

(Ecaterina Lung)

GÉRARD BADOU, *Istории secrete ale psihanalizei*, Timișoara, Editura Amarcord, 1999, 210 p.

Henri Michaux afirma la un moment dat că orice știință creează o nouă ignoranță, și orice conștient – un nou inconștient (p. 200). Paradoxul pare să fie valabil inclusiv în cazul psihanalizei, care prin însăși faptul că are o istorie, are un trecut, adică o memorie, o amintire a propriei evoluții, care se organizează, *mutatis mutandi*, potrivit aceluiași legi ca și memoria individuală. Altfel spus, în gândirea de sine a psihanalizei se elaborează un „conștient” – care conține aspectele prestigioase, onorabile, demne de a fi afirmate – și un „inconștient” – în care sunt refulate aspectele sordide, defăimătoare, imposibil de expus publicului: o istorie secretă.

Cartea lui Gérard Badou încearcă să deoaleze această istorie secretă a psihanalizei, care, în fapt, se multiplică în istoriile secrete ale psihanalizatorilor, de la Sigmund Freud la Jacques Lacan. În acest sens, autorul tratează mai multe chestiuni „compromițătoare” pentru psihanalizii reprezentativi, oclutate de istoriile și biografiile „oficiale”. Amintim aici posibila mistificare a adevărului în cazul